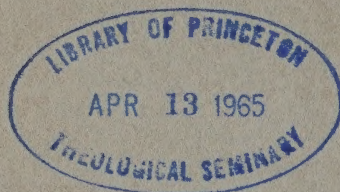
C. van Proosdij

Calvijn

BX
9418
.P76
1899

BX 9418 .P76 1899
Proosdij, C. van.
Calvijn

CALVIJN,

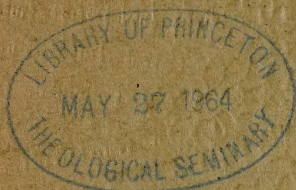
een strijder voor de anti-revolutionaire beginselen, toegelicht vooral uit zijne worsteling voor de vrijmaking der Kerk.

LEZING

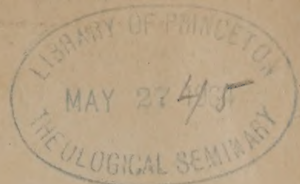
VAN

C. VAN PROOSDIJ,
V. D. M.

LEIDEN. — D. DONNER. — 1899.

BW2017
P96

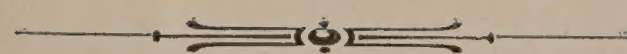
CALVIJN,

een strijder voor de anti-revolutionaire beginselen, toegelicht vooral uit zijne worsteling voor de vrijmaking der Kerk.

LEZING

VAN

C. VAN PROOSDIJ,
V. D. M.

LEIDEN. — D. DONNER. — 1899.

INHOUD.

Toen ik in dezen winter op onderscheidene plaatsen eene lezing hield over: „Calvijn, een strijder voor de anti-revolutionaire beginselen", hebben velen er op aangedrongen deze lezing uit te geven, opdat zij bedaard zouden kunnen lezen, wat zij vluchtig hadden gehoord. Aan dien vriendelijken drang voldoe ik thans.

Was ik bij mijne lezing ter wille van den tijd genoodzaakt een groot gedeelte van den strijd van Calvijn voor de vrijmaking der Kerk slechts te noemen, thans heb ik dit uitvoeriger kunnen behandelen. Dit is tevens de reden, waarom de titel zoowel een andere als uitvoeriger is.

Aan onze Gereformeerde jongelingen in het bijzonder dragen wij deze studie op. Zij toch zijn op kerkelijk, staatkundig en sociaal terrein de belijders van en de strijders voor de anti-revolutionaire beginselen in de volgende eeuw. Aan de hand der historie dienen zij te weten, dat de beschuldiging valsch is, dat Calvijn de heerschappij van de Kerk over den Staat heeft doorgedreven; dat Calvijn de handen vol heeft gehad om zelfstandigheid en vrijheid voor de Kerk te verwerven; dat de leuze „scheiding van Kerk en Staat" niet mag bedoelen beide kringen van het leven van elkander los te maken en aan elkander te onttrekken, dit ware een vergrijp aan de ordinantiën Gods, maar wel beide souverein te doen zijn, ieder in den eigenen kring.

Leiden, Maart 1899. C. van Proosdij.

INLEIDING.

Het kan niet anders of het trekt onze opmerkzaamheid, dat zoovelen de Hervorming der 16de eeuw roemen en het zich eene eere rekenen kinderen der Hervorming genaamd te worden. Niet alleen zij, die tot de Gereformeerde Kerken in Nederland behooren en krachtens hunne belijdenis en kerkregeering in zoo nauw verband staan met de Reformatie; niet alleen de Gereformeerden in de Nederlandsch Hervormde Kerk, die de Gereformeerde belijdenis liefhebben; niet alleen de Lutherschen, die evenals Luther door het geloof alleen, zonder de werken der wet, wenschen gerechtvaardigd te worden; maar ook zoovelen, die de waarheid der Heilige Schrift veranderen, die de autoriteit en inspiratie van Gods Woord verwerpen, die den Bijbel voor niet meer houden dan de letterkundige boeken van het Jodendom en de onzuivere oorkonde van het Christendom: modernen, vrijdenkers, athëisten, leden van de Gustaaf-Adolf-vereeniging en van den Protestantenbond; kortom allen, die niet roomsch zijn en wier eenige betrekking tot de Hervorming bestaat in een niet erkennen van het pauselijke oppergezag, roemen in de Hervorming.

Een tweede verschijnsel, dat niet minder onze aandacht verdient, is, dat de geschiedenis van Luther gekend, de persoon van Luther verheerlijkt wordt en daarentegen Calvijn, de hervormer van Genève, door weinigen geprezen en in nog meer beperkten kring gekend wordt. Ligt de oorzaak hiervan in het romantische van Luthers leven, in het duitsch-heroïeke van zijn persoon; is het omdat Luthers leven zoo rijk is aan plotselinge, aangrijpende tooneelen, welke de verbeelding van jongen en ouden boeien, omdat zijn leven als het ware vereenzelvigd is met de historie van zijn volk en van Europa, ja ingrijpt in de geschiedenis? Is het leven, de persoon van Calvijn van mindere beduidenis, heeft hij alleen waardij voor den kleinen kring zijner naaste omgeving, is zijn invloed beperkt gebleven tot de boorden van het meer Leman, is hij niet gegaan buiten de stad zijner

inwoning en heeft deze invloed opgehouden, toen hij in de Meimaand van het jaar 1564 ontslapen is? Wonder verschijnsel! Luther wordt door velen, behalve door de Roomschen, verheerlijkt; Calvijn, ook door velen die niet roomsch zijn, gesmaad. Bijna allen, die niet Gereformeerd zijn, spreken met afkeuring over Calvijn en voor menigeen is de slechtste naam, o. a. van tyran en despoot, nog te goed om hem aan Calvijn te geven.

Bijna allen, zeiden wij. Want wij willen niet vergeten, neen, met dankbaarheid erkennen, dat in de laatste tientallen van jaren, dank zij de bestudeering en de uitgave der bronnen, daarin eenige kentering gekomen is. Het werk der Straatsburger hoogleeraren Baum, Cunitz en Reuss door hunne uitgave van het Corpus Reformatorum; het verschijnen van Herminjards „La correspondance des Réformateurs"; de kostelijke arbeid van Amédée Roget e. a. in het buitenland; het optreden van Dr. A. Kuyper als bepleiter van het Calvinisme, de studiën over Calvijn van Dr. A. Pierson (al zijn ze niet vrij van oppervlakkigheid en toonen zij meer lust om het kwade in Calvijn op te sporen), de leiding van den objectieven prof. Acquoy te Leiden hebben er toe bijgedragen om Calvijn, het Calvinisme en de Gereformeerden meer en beter te doen kennen en waardeeren, ook in die kringen, waar men voorheen in de luchthartige spotternij der onkunde en door den wrevel van den tegenzin geleid er zich van afmaakte.

In de volgende lezing zal o. i. de oorzaak van beide verschijnselen wel aan den dag treden. Wij willen u Calvijn laten zien als een strijder voor de anti-revolutionaire beginselen. Omdat evenwel dit onderwerp te rijk is voor het bestek eener lezing, willen wij ons hoofdzakelijk beperken tot een enkel gedeelte, voorzeker niet het minste, n.l. den strijd van Calvijn om vrijmaking der Kerk van de heerschappij van den Staat. Wellicht klinkt de titel ietwat vreemd in de ooren van sommigen, die meenen, dat de strijd voor de anti-revolutionaire beginselen in de 16de eeuw niet heeft plaats gehad, maar eerst sinds de revolutie van het einde der 19de eeuw mogelijk is. Daarom is het niet ondienstig, opdat wij de beteekenis van Calvijn kennen en zijnen strijd beter verstaan, eerst u te wijzen op de beginselen der Revolutie en de beteekenis der Reformatie in de 16de eeuw; in de tweede plaats uwe aandacht te vestigen op het eigenaardige, hetwelk Luther van Calvijn onderscheidt, n.l. zijn anti-papisme en conservatisme. Dan zal Calvijn als een, ja wij kunnen wel zeggen als *de* strijder voor de anti-revolutionaire beginselen in de 16de eeuw te beter uitkomen.

I.

De beteekenis der Hervorming.

Wat is eigenlijk de Hervorming, welke is hare beteekenis? Oppervlakkig zou men geneigd zijn te meenen, dat dit geene vraag meer behoefde te wezen. Immers, reeds meer dan driehonderd jaren zijn verloopen, sinds die machtige gebeurtenis, welke als een krachtige wind de wateren van gansch Europa bewoog, heeft plaats gehad. Doch het is menigeen eigen de geschiedenis te verwringen naar eigen inzicht; slechts weinigen zijn in staat zich te onttrekken aan de zuiging om den stempel der subjectiviteit op de beschrijving der historie te zetten. Voor velen is de Hervorming niet anders dan het pleit om de vrijheid des gewetens tegenover de onderdrukking, welke zoovele jaren geduurd had; een verbreken van het pauselijk juk, dat zoo knellend op de Staten en personen had gerust; het dagen aan de kim van de vrijheid voor een ieder om God te dienen of niet te dienen, om Hem te dienen naar Zijn woord of in eigenwilligen godsdienst. Dit laatste ontkennen wij beslist. De Hervorming heeft nooit willen wezen de baanbreekster voor de willekeur van het geweten, de moeder van het ongeloof. Dat is in strijd met haar beginsel. Al erkennen wij dus, dat de Hervorming *ook* een pleit is geweest voor de vrijheid der conscientie, toch is dit voor ons slechts een gedeelte van hare beteekenis; de Hervorming zelve is meer dan dat.

Hoevelen zien in de Hervorming niet anders dan de strijd om vrijheid, waaruit ook de aanklacht der Roomschen is te verklaren, dat Revolutie en Reformatie tot elkander staan als vrucht en wortel, als dochter en moeder. Hoe teekenend zegt Groen van Prinsterer: „Oorzaak der Revolutie heeft de Reformatie niet kunnen zijn, vermits zij van tegenovergesteld beginsel uitging; van objectieve geloofseenheid, niet van de verscheidenheid der subjectieve gevoelens; van de onfeilbaarheid der Openbaring, niet van de oppermacht des ver-

stands; van de souvereiniteit Gods, niet van de souvereiniteit van den mensch." [1])

Willen wij weten, wat de Hervorming is, dan hebben wij den toestand gade te slaan in Europa aan het eind der 15de en bij het begin der 16de eeuw.

Gedurende vele eeuwen tot aan de 16de eeuw is de stroom der geschiedenis gegaan van het Oosten naar het Westen, sinds dien tijd heeft de stroom zijne richting gekregen van het Westen naar het Oosten. In het bijzonder in de eerste eeuw na Christus, toen de heilige apostel Paulus; niet naar eigen berekening, maar verstaande de aanwijzingen van den Heiligen Geest; den Hellespont is overgestoken om het Evangelie Gods in Griekenland en in Europa te brengen, is de stroom des levens uit het Oosten naar het Westen gekomen. Sinds dat keerpunt, het gezicht van den macedonischen man en zijne roepstem: „kom over en help ons", heeft het Woord Gods de wereld veranderd. Het heidendom, de oudste revolutie tegen God en Zijne wet, met zijne valsche goden, ook met zijn steeds toenemend ongeloof, met zijne zedeloosheid en weelde bij de rijkste kunst en de fijnste beschaving, was in zijne onmacht openbaar geworden. Bij den schoonsten vorm miste het toch allen inhoud. Gods Woord, de Christus des Vaders, heeft der wereld het leven gebracht.

En de Hervorming in de 16de eeuw, wat is zij anders geweest dan de goddelijke bewaring en herhaling van het werk der eerste eeuw, de openbaring der verduisterde waarheid, de worsteling tegen het insluipende heidendom? „Door de Reformatie is het uitbreken der Revolutie voorkomen, door de herroeping van het edict van Nantes en de uitdrijving van de Hugenoten heeft Frankrijk zich als het ware der Revolutie in de armen geworpen." [2])

Wel was de roomsche Kerk toen nog schoon, doch hare schoonheid was als de schoonheid van eene stervende; want het bloed des levens, het levende Woord van God, was uit haar weggenomen of in zijnen loop gestremd. Schitterend was de vormendienst, grootsch waren de tempels met hunne verheven torens, gewelfde bogen, kunstig snij-, beeldhouw- en schilderwerk, fijn door stof, borduursel en kleur waren de gewaden der priesteren. Zij, de roomsche Kerk, was eene kranke in een staatsiekleed. Wellust en geldzucht heerschten in haar. Het bijgeloof verstompte geestelijken en leeken beiden. De

---

[1]) Mr. D. P. D. Fabius, „Voortvaren" bl. 133.

[2]) Mr. D. P. D. Fabius, „Voortvaren" blz. 128.

aflaathandel ontnam aan het volk den ernst en leerde de geestelijkheid de dingen van den godsdienst beschouwen als een winstgevend bedrijf. De priesteren verdrongen de schare om evenals Eli's zonen den krauwel in den ketel te slaan ten einde het vetste voor zich te begeeren. De schoone St. Pieterskerk vond cement en sieraad niet in de waarachtige vroomheid, maar in de speculatie, in de verpachting der aflaten. En het coelibaat, dat aan den man ontnam, wat God hem gegeven had, dreef hem in de armen der ontucht en maakte menig klooster nog tot erger dan een hoerenhuis, nl. ook tot een moordspelonk.

Een ander verschijnsel, dat in het begin der 16de eeuw van bijzonder gewicht was, is de invloed der Renaissance en van het Humanisme, welke in tijd samengaan doch in karakter verschillen. Wel was de romeinsche en grieksche letterkunde ook gedurende de middeleeuwen niet onbekend. Doch eene hooge vlucht bereikte de beoefening der oude letteren eerst, sinds in 1453 de Turken Constantinopel innamen en vele byzantijnsche geleerden naar Italië vluchtten, in het Vaticaan opgenomen en door de Cosmo's en het vorstenhuis der Medici beschermd werden. Vele mannen uit het Oosten en uit het Westen hebben in dien tijd geschitterd. De universiteiten vermeerderden, de wetenschap bloeide, er kwam versch bloed, nieuw leven. Het noemen van enkelen dier mannen o. a. Bessarion, Agricola, Reuchlin en Erasmus is genoegzaam om dit te staven.

Is deze Renaissance de wedergeboorte der volkeren, is het Humanisme de voorlooper der Hervorming? Met beslistheid antwoorden wij daarop: neen. Want de Reformatie, vooral waar zij zich het meest beslist openbaart bij de Gereformeerden en bij Calvijn, staat tegenover het Humanisme, dat een weer opleven is in schoonen vorm van het oude heidendom, dat in zijnen schoot de zaden draagt der Revolutie van de 19de eeuw. Evenwel ontkennen wij niet, dat in den weg van Gods aanbiddelijke Voorzienigheid ook dit verschijnsel uit het laatst der middeleeuwen diensten bewezen heeft voor de Hervorming. Melanchton en Calvijn beiden zijn op de scholen en door de leeraren der Renaissance gevormd; deze is geweest het wetenschappelijke tuighuis der Hervorming. Het diepe verschil tusschen beide blijkt wel vooral uit den geleerden Erasmus, den fijnsten humanist, maar ook even bitteren tegenstander der Hervorming als sarcastischen bespotter van het domme roomsche bijgeloof.

De Renaissance heeft de classieke beschaving in Europa wederom in eere gebracht en is als zoodanig een niet te versmaden wetenschappelijk hulpmiddel geweest voor de Hervorming. Doch zij heeft ook voor het oude heidendom eene plaats veroverd in verstand en

hart, in wereldbeschouwing en levensrichting. Von Schlegel drukt het met deze woorden uit: „Er was een enthousiasme voor de heidensche oudheid, dat zich niet beperkte tot kunst en schoonheid, maar zich uitstrekte tot geheel de litteratuur, tot de geschiedenis, tot de politiek, ja tot de zeden." [1])

De roomsche Kerk der 15de eeuw was geen dam, sterk genoeg om den wassenden stroom van het oude heidendom te keeren, integendeel schonk zij in menig opzicht aan dien stroom eene glooiende bedding. Zelfs in de hoogste kringen der hierarchie drong het heidendom binnen. Aan paus Leo X wordt het gezegde toegeschreven: „Welk voordeel de fabel van Christus ons en den onzen aangebracht heeft, is aan alle eeuwen genoegzaam bekend." Moge voor dit gezegde het bewijs van echtheid ontbreken, in elk geval teekent het den geest van het pauselijk hofgezin. De studie der letteren werd numero één, de romeinsche en grieksche beschaving werd de religie van velen; twijfel, indifferentisme en ongeloof golden als noodzakelijke resultaten van meerdere ontwikkeling en dieper nadenken; fijne wellusten, weelde in spijs en drank, pronkzucht in kleeding kwamen aan de orde van den dag; want waar het geloof verdreven wordt, kan de zedelijkheid, de dochter des geloofs, niet meer blijven wonen. Weleer had de Kerk hare heerschappij aan den Staat doen gevoelen en het was gure wintertijd voor den Staat, toen deze schamel gekleed in den donkeren nacht als boeteling moest smeekende staan aan de poort van Rome's kerkvorst te Canossa, thans werd het streven openbaar om den Staat te eeren boven de Kerk en Rome's republiek uit de 1ste hooger te stellen dan Rome's Kerkstaat uit de 13de eeuw, het Kapitool de plaats te doen innemen van het Vaticaan, ja der Kerk zelfs niet meer te gunnen souvereine te zijn in haren eigenen kring.

Hoe forsch en schoon teekent Dr. A. Kuyper ons dit Humanisme, als hij zegt [2]): „Van het bestaan van het paganisme als het noodwendig en telkens weer opdoemend postulaat van de onwedergeboren menschelijke natuur maakte de Kerk zich dusver geen denkbeeld. — Het Humanisme is de dochter der Renaissance, niet dit verschijnsel zelve. De Renaissance had het oude classieke leven gegalvaniseerd, maar eerst in het Humanisme herleefde het oude paganistisch beginsel. — Voor deze mannen toch was de wereld van oud-Griekenland en het Rome der Keizers geen historisch blijspel meer, dat uit zucht naar genot werd opgevoerd, maar eene eeuwige realiteit, die ze voor

---

[1]) Mr. D. P. D. Fabius, „Voortvaren", noot op blz. 128.

[2]) Encyclopaedie der Heilige Godgeleerdheid, Dl. § 61, blz. 123 v.v.

de phantasie van het Christendom in de plaats wilden stellen. — Tegenover de Christelijke religie, die in de mijn had gegraven, neigde hun zin er toe om den *vorm* te verheerlijken, in het juist besef, dat de classieke wereld juist op het stuk van den *vorm* tegenover het Christendom het sterkst stond. — Ware dan ook de Reformatie niet storend in dit proces tusschenbeide gekomen, dan ware ongetwijfeld door deze aesthetisch-philologische richting reeds destijds het algemeen besef ongemerkt van de Christelijke religie losgeweekt, en zou de paganiseering van het denkend Europa verhaast zijn."

Zoo deed de Revolutie der 19de eeuw aanvankelijk haren intocht in het Humanisme der 16de eeuw. En niet de toenmaals zwakke, wormstekige roomsche Kerk heeft haren voortgang gestuit, maar de Reformatie van Zwingli, Luther, Melanchton, Calvijn en Beza!

De beginselen der Revolutie waren aanwezig, werden gezaaid, vonden een vruchtbaren bodem, schoten welig op als het onkruid. En wie was toenmaals de belijder van en de strijder voor de anti-revolutionaire beginselen? Niet Luther, hoe hoog wij zijne verdiensten erkennen, maar Calvijn, de hervormer van Genève in het tweede en derde vierdedeel der 16de eeuw.

II.

De beteekenis van Luther.

Op sommige tijden verwekt God van die mannen, wier naam hunne eeuw doet kennen en wier persoon voor een geheel leger geldt. Tot dezen behoort *Maarten Luther*. Ongeveer 800 jaren was het bij zijn optreden geleden, dat Bonifacius het Evangelie in Duitschland had gebracht; Bonifacius, die held van God verkoren, die de bijl heeft gelegd aan den voet van den trotschen eik te Geismar in het Thüringerwald in tegenwoordigheid van eene onoverzienbare menigte heidenen, die in groote spanning afwachtten, welk oordeel van den hemel hem treffen zou. Zóó is Luther als een andere Bonifacius opgetreden en als ten aanschouwe van nog grootere menigte heeft hij de bijl gelegd aan den trotschen boom van pauselijke macht en roomsch bijgeloof; toen hij zijne 95 stellingen in den avond van den 31sten October 1517 aan de poort van de slotkapel te Wittenberg aansloeg. Luther treedt op als een van die grootsche riddergestalten uit de duitsche sagen der middeleeuwen, die het zwaard voor de vrijheid aangordden tegenover rooverij, plunderzucht en ruw geweld; die meer lett'en op het goed recht hunner zaak dan op het getal hunner vijanden; en met een moed, die bewondering afdwingt, het helmvizier sloten, met de knieën hun krijgspaard bestuurden en het breede zwaard ophieven om de gebondenen uit de handen der overweldigers te rukken. Zoo is Luther de held, die de vrijheid van den christenmensch voor de gebondene duitsche jonkvrouw verovert, een uitverkoren held des Allerhoogsten.

Aangrijpend is de persoon van Luther. Zijne opvoeding als kind van den mijnwerker, als zoon van een gestrengen vader; zijn leven als student, die door het lieflijke geluid zijner stem zijn onderhoud verwerft; zijne bekeering door den dood van zijnen vriend, wien het vuur des hemels in den donkeren nacht in het eenzame bosch aan zijne zijde treft; zijne boetedoeningen, kastijdingen en vasten om rust

voor zijne ziel te vinden; zijn tasten naar licht in de gewelven van Rome, terwijl het duister blijft in zijn gemoed; zijn vinden van den weg der zaligheid in Gods Woord; alle deze dingen met de teekenende omstandigheden, welke daarbij plaats grepen, doen jong en oud met hem leven. Eenmaal gehoord, wordt zijne geschiedenis niet licht vergeten.

Luthers geschiedenis is aangrijpend als eene reeks van illustraties, zóó is het eveneens met zijn werk. Zijne stellingen, geslagen aan de poort der kapel, zijn het werpen van den handschoen in het krijt. Gansch Europa voelde den schok dier daad. „Dat beest met diepe oogen en wondere speculaties", zooals de pauselijke legaat, de kardinaal Cajetanus hem noemde, had den aflaathandel en het bijgeloof in den wortel aangetast. Zijn verbranden op den 10den December 1520 van de pauselijke banbul en al de pauselijk-kanonieke rechten was insgelijks eene opzienbarende daad, waarin het bleek, dat God hem verder bracht dan hij eerst wilde gaan, en hij openlijk den laatsten draad met het pausdom verbrak; hij, door Rome afgesneden, sneed Rome af. Zijn gaan naar den rijksdag te Worms, op God steunende en bereid zijn leven voor de zaak des Heeren te zetten, waar velen vreesden voor zijne veilige terugkomst; zijn optreden in het midden van die grootsche vergadering, ootmoedig maar ook beslist, die heldentaal als van een der profeten Gods uit de dagen van het Oude Verbond, dat „Hier sta ik, ik kan niet anders, God helpe mij, Amen", doet nu nog het hart sneller kloppen. Luther, de jonker George van den Wartburg, die den bijbel in de duitsche taal overzet, die den duivel den inktpot naar den gehoornden kop slingert, die het in de eenzaamheid van het slot niet langer kan uithouden, maar zich weer werpt in het midden van den stroom; Luther, de schrijver, de dichter van zijn volk, heeft zeer grooten invloed op de taal, het leven en de historie van zijn volk geoefend.

Is het evenwel niet opmerkelijk, dat de kennis van de meesten aangaande Luther eindigt met zijn verblijf op den Wartburg? En niet even opmerkelijk, dat die invloed 25 jaar vóór zijnen dood het hoogste was? Luther is een hervormer, ontegenzeggelijk ook een groot hervormer; maar hij is niet een hervormer, die het werk *voltooid* heeft. Enkele slagen, forsche slagen, slagen die raak waren, heeft hij toegebracht aan den verkeerden boom in de 16de eeuw, doch den wortel heeft hij niet aangetast. Zelfs in het uitzuiveren van den roomschen zuurdeesem is hij niet ver genoeg gegaan. Nog minder heeft hij den strijd aangebonden tegen het heidendom, het ongeloof, dat nog erger is dan het bijgeloof. In het stuk der rechtvaardigmaking door het

geloof alleen heeft hij zegevierend gekampt, de germaansche taal heeft hij in eere gebracht, den Bijbel aan het volk in de handen gegeven. Doch hij is niet de ridder geweest, die de Kerk vrij gemaakt heeft van de heerschappij van den Staat, die den strijd ten einde toe heeft gestreden. Luther is de baanbreker, de voorvechter der Reformatie, niet de man, die voltooit en afwerkt. Anti-roomsch is hij en tevens conservatief. In hem vinden de beginselen der Revolutie hunnen bestrijder niet.

„De hoogleeraar Endemann, een Duitscher, zegt omtrent Luther: Onder de hervormers staat Luther, wat oeconomische grondstellingen aangaat, nog geheel en al op den bodem der canonistische leer. Honderdvoudig bewijs leveren zijne uitlatingen, dat hij van de woekerleer geheel doordrongen was; de vragen, welke hij zich stelt, en de antwoorden zijn in het wezen dezelfde, welke wij bij de romaansche schrijvers vinden. Daarom schijnt het nauwelijks mogelijk hem een bijzondere verdienste toe te kennen met het oog op de oeconomie van het volk.” [1])

Dit niet doorgaan tot de diepste beginselen, dit conservatisme ook in zijne hervorming, doet begrijpen, dat Luthers invloed reeds bij zijn leven zoo sterk taande, dat Luther geene principieele school heeft nagelaten; dat er tal van mannen waren, die zich sierden met zijnen naam en in stelsel van hem en van elkander verschilden; daarom kunnen wij het verstaan, dat zijn leven is een helder opvlammen en een rasch uitgaan; dat velen zich van hem meester maken als van hun held, de grootsche figuur, den redder der vrijheid, den vijand van den paus, den anti-roomsche. Luthers werk is een stormloopen, een afbreken, is schoon voor een gedeelte, dringt niet door tot de fundamenten, tast het pausdom aan, maar heeft niet gestreden den tweeden strijd, den strijd tegen het heidendom, tegen het Humanisme, dat in de fijn getooide armen der schoone Renaissance Europa was binnengedragen.

Zoo wij eene vergelijking maken met de geschiedenis der Kerk uit de 1ste eeuw, dan heeft God in Luther verwekt den man, die in de 16de eeuw was wat Petrus in de eerste eeuw was; die den pinksterdag der Reformatie heeft bijgewoond, die daar de bezielde getuige was. Doch evenals na den pinksterdag op Petrus Paulus is gevolgd, Paulus de man van den vorm en van de wetenschap, de man die Gods Naam moest dragen voor de heidenen, alzoo is Calvijn

---

[1]) Mr. D. P. D. Fabius, „Voortvaren” blz. 184.

op Luther gevolgd, Calvijn niet minder anti-roomsch dan Luther, doch meer dan deze de man van den vorm en der wetenschap, de worstelaar tegen het insluipende heidendom, de belijder van en de strijder voor de anti-revolutionaire beginselen!

„Het *Calvinisme* daarentegen heeft getoond, terdeeg de kracht te bezitten, die de Luthersche reformatie miste, en evenals Rome uit een *eigen* beginsel een *eigen* stelsel van het staatsleven afgeleid, dat ge zelfs onder *monarchalen* vorm, onveranderlijk herkent aan zijn *republikeinsch* karakter. Calvijn heeft gedaan wat Luther niet vermocht, hij heeft nationaliteiten gesticht." (Dr. A. Kuyper, Het Calvinisme, oorsprong en waarborg onzer constitutioneele vrijheden. Amsterdam, B. van der Land, 1874, Blz. 11.)

III.

De beteekenis van Calvijn.

Calvijn is 26 jaar later dan Luther geboren nl. in 1509. Hij behoort daarom niet tot de baanbrekers, tot de voorvechters. Hij was nog maar een kind, toen Luther zijn heldenkreet in 1517 deed hooren. Dien eersten strijd heeft Calvijn derhalve niet medegemaakt. En waar de Heere hem aan de hoogeschool te Parijs tot kennis der waarheid brengt, waar hij om zijn leven te behouden zijn vaderland ontvluchten moet, waar God zijnen weg door Genève leidt, daar is zoowel in Frankrijk als in Genève het eerste werk der Hervorming alreede geschied.

Toen de stem van Farel, met macht bekleed als van een profeet uit Israël, in 1536 het „Alzoo zegt de Heere Heere" aan Calvijn deed vernemen, had de Hervorming in Genève alreede haar beslag gekregen. Guillaume Farel en Pierre Viret waren de eerste mannen geweest, de hervormers in Genève. Het anti-roomsche gedeelte der Hervorming was afgeloopen, de bisschop was verdwenen, de Kerk gezuiverd, het pausdom ter zijde gesteld.

Men houde evenwel in het oog, dat de Hervorming in Genève ook eene staatkundige verandering met zich bracht. Het geestelijk hoofd, ook het wereldlijk hoofd was henengegaan. Genève, voorheen begeerd door den paus en die van Savoyen, is van zijn trouweloozen prins-bisschop verlost en — dank zij de opoffering en den heldenmoed van Bonivard, Berthelier en Lévrier — tot dubbele nl. staatkundige en religieuse vrijheid gekomen. Dit alles was alreede geschied, toen Calvijn naar het aanbiddelijk bestel Gods in 1536 te Genève zijnen arbeid moest beginnen.

Van welken aard is die arbeid geweest, welke beteekenis heeft deze arbeid gehad? Met uitzondering van zijn gedwongen verblijf in Straatsburg (1538—1541), heeft Calvijn van zijne komst in 1536 tot

zijn overlijden in 1564 Genève bijna niet verlaten. En toch heeft zijn invloed oneindig verder gereikt dan de wanden van zijne studeerkamer, dan de muren van de gehoorzaal en van de kerk, dan de omgeving zijner stad.

De arbeid van Calvijn bestaat eensdeels in een handhaven en vastmaken te Genève van de Hervorming, anderdeels in een grondvesten en ordenen van den Staat en in de worsteling om de Kerk vrij te maken van de overmacht van den Staat en haar in plaats van slavinne van den Staat te doen worden eene souvereine in haren eigenen kring. Calvijns arbeid is niet een haastig veroveren, maar een taai en langzaam worstelen, zijne macht klimt met de jaren, hooger dan in de ure van zijn sterven is zijn invloed bij zijn leven nooit geweest. Evenals een voorwerp, in het water geworpen, steeds wijdere kringen rondom zich trekt, zoo is ook Calvijns beteekenis steeds ruimer geworden. Zijne macht wast met de jaren, zijn werk wordt vaster met den tijd. Is Luther een forsche houthakker, die de bijl hoog opheft, Calvijn is de zaaier, die met gebed en tranen zaait, maar ook aan het einde zijns levens de rijke en duurzame vrucht van zijnen arbeid aanschouwt, vooral in en sinds de stichting der hoogeschool te Genève in 1559. Die hoogeschool was de verhooring op zijn gebed, de vrucht zijner inspanning, de kroon op zijnen arbeid.

Calvijn, zeiden wij, heeft de Hervorming noch in Frankrijk noch in Genève begonnen. Hij heeft ze bevestigd. Ook Calvijn is anti-roomsch. Niet in dien hartstochtelijken zin, dat de haat tegen Rome hem blind maakte voor alle andere dingen en hij om den roomschen vijand alle andere over het hoofd zag. Het was niet de strijd van den hartstocht, maar de strijd der beginselen, ook in zijne worsteling tegen Rome. Dien strijd heeft hij gestreden door zijne pogingen om den roomschen zuurdeesem in ieder stuk uit te zuiveren: in het stuk van de rechtvaardigmaking door het geloof, maar ook van het avondmaal; van de eenige autoriteit van Gods Woord ook bij de hoogachting voor de kerkvaders; van de priesterlijke macht, van de inrichting van den eeredienst, van de feestdagen. Hij heeft dien strijd gestreden door de uitgave zijner Institutie, welk standaardwerk sinds de eerste uitgave in 1536 tot de laatste in 1559 door hem telkens herzien, uitgebreid en beschaafd is geworden; door zijne schriftverklaringen over gedeelten van het Oude en Nieuwe Testament; door zijne strijdschriften en in niet geringe mate door zijne correspondentie; en vooral door de academie, waardoor zijne hand in verbinding stond met Frankrijk en Nederland, Schotland en Polen en nog meerdere streken in Europa.

Het karakter, het *anti-revolutionaire,* vijand van conservatisme

evenzeer als van blind doordrijven, van den arbeid van Calvijn, blijkt duidelijk in zijnen bijna dertigjarigen strijd in Genève tot vrijmaking van de Kerk, tot bestrijding van het Humanisme en Libertinisme, zoowel op wetenschappelijk als op praktisch terrein, de worsteling tegen het vernieuwde heidendom, tegen de beginselen der Revolutie.

A. Zijne worsteling voor de vrijmaking der Kerk, 1537—1555.

De strijd tot *vrijmaking van de Kerk* is hoofdzakelijk op een drietal punten gestreden. Eerstens, opdat de Kerk zelve op de prediking harer leeraars toezicht hebbe. Ten tweede, opdat niet de Staat maar de Kerk toelate tot en uitsluite van de sacramenten. En ten derde, opdat het consistoire of de Kerkeraad eene kerkelijke vergadering zij.

Voor de bijzonderheden, welke wij bij de teekening aanhalen, verwijzen wij naar de schoone studie van Amedée Roget over de verhouding van Staat en Kerk te Genève ten tijde van Calvijn [1].

Toen de Hervorming geproclameerd was, en zelfs reeds eenige jaren vroeger, toen de bisschoppelijke autoriteit ernstig begon te wankelen, had de magistraat te Genève zich eenvoudig gezet in de plaats van den bisschop en van zijne geestelijkheid.

De strijd tusschen de twee machten (Kerk en Staat) werd niet dadelijk openbaar. Predikanten en overheidspersonen waren door éène begeerte bezield nl. de vernietiging van den ouden eeredienst; alle maatregelen, welke de Staat nam, met het doel om de Kerk te organiseeren, schijnen genomen te zijn na overleg met de predikanten of liever met Farel, die gedurende eenigen tijd in zijnen persoon al de voorrechten van de geestelijkheid vereenigde.

Doch in het midden ongeveer van 1537 bespeuren wij de eerste sporen van een verschil van inzicht tusschen de predikanten en den magistraat; en het schijnt ons natuurlijk dit feit in verband te brengen met den invloed, welken Calvijn, de laatst gekomene onder de predikanten, spoedig uitoefende. Hij alleen had eene genoegzaam gevestigde overtuiging, was begaafd met een energiek gehard karakter om niet terug te deinzen voor de stoutmoedige onderneming om, hoewel vreemdeling en zonder steun, te worstelen tegen autoriteiten, door volksstemming gekozen en voorzien van de meest uitgebreide macht.

---

[1]) L'État et L'Église à Genève du vivant de Calvin. Genève, Jules Guillaume Fick, 1867, blz. 8 en v. v.

Het was tegen het einde van 1537, dat voor het eerst in den raad eene vraag behandeld werd, welke sinds dien tijd in de openlijke beraadslagingen bestendig aan de orde is gebleven nl. deze: hebben de predikanten het recht van het avondmaal te weren, die h. i. onwaardig zijn, of heeft de Staat hierover te beschikken?

Doch het is zoo waar, dat de Kerk toen onder den Staat stond, dat men ziet, hoe de partij, welke aan de predikanten vijandig is, poogt den magistraat naar haren zin te veranderen en hierin ook slaagt Februari 1538. De algemeene raad stelde toen als syndics vier burgers aan, van wie bekend was, dat zij bij onderscheidene gelegenheden de toepassing der disciplinaire maatregelen bestreden hadden.

Nauwelijks waren deze publieke autoriteiten hernieuwd of er kwam een ernstig punt van verschil, hetwelk wij sinds dien tijd gedurig in de Kerk van Genève terugvinden. Moest de vrijheid van prediking volstrekt zijn of beperkt met het oog op de overheden van het land? Konden de predikanten alle onderwerpen zonder onderscheid behandelen of moesten zij zich onthouden van zinspelingen, welke betrekking hadden op de zaken van den Staat of het gedrag der particulieren? Deze vraag was reeds opgekomen, toen Genève nog roomsch was; doch waar de nieuwe Kerk zulk eene overwegende plaats in den eeredienst aan de prediking afstond, kwamen dezelfde moeilijkheden onvermijdelijk met nog ernstiger karakter terug.

Op dit punt ontstond de worsteling tusschen de pas gekozen magistraten en de predikanten. Toen de raad vernam, dat zijne handelingen van den predikstoel gecritiseerd werden, verbood hij bij besluit van den 12den Maart aan Calvijn en Farel om zich met de zaken van den magistraat te bemoeien. Doch de dienaren hielden geene rekening met dit gebod. Den 8sten April werd Corault voor den raad gedagvaard en gecensureerd, omdat hij de heeren van het gerecht in eene preek berispt had. Corault verbeterde zich niet. Den 19den April werd hij beschuldigd gezegd te hebben, dat Genève op een koninkrijk van kikvorschen geleek, en dat hij de magistraten als dronkaards behandelde; het prediken werd hem verboden en, toen hij weigerde te gehoorzamen, werd hij in de gevangenis gezet.

Bij dezen twist betreffende de vrijheid der prediking voegde zich nog een verschil omtrent de feesten, daar de magistraten, ten genoege van Bern, de vier groote feesten weer wilden instellen, welke in 1536 waren afgeschaft. Den 19den April werd aan Calvijn en Farel gevraagd of zij zich wilden voegen naar het ceremonieel, door de synode van Lausanne voorgeschreven. De beide dienaren aarzelden niet. Reeds den volgenden dag, 20 April, verklaarden zij tot geenen

prijs het avondmaal te vieren naar den vorm, in Bern aangenomen, en tevens verklaarden zij zich solidair te gevoelen met hun collega, die den vorigen avond in de gevangenis was gebracht. Daarop deed de raad hun een formeel verbod ontvangen om te prediken, doch desniettemin bestegen zij den volgenden dag, Zondag 21 April, den predikstoel, de een in de St.-Pierre, de ander in de St.-Gervais. Den volgenden dag, den 22sten, vergaderde nu de raad der 200 en besliste, dat de drie dienaren de stad moesten verlaten, omdat zij aan de magistraten niet wilden gehoorzamen. Dit besluit werd den 23sten door den algemeenen raad bevestigd, welke aan de dienaren drie dagen gaf om te vertrekken.

In deze eerste worsteling, het is duidelijk, was het terdege een strijd om macht tusschen den Staat en de Kerk.

Het is te begrijpen, dat gedurende de verbanning der dienaren, welke twee en een half jaar duurde, de raden baas speelden in de zaken der Kerk. Zij haastten zich den ritus van Bern in te stellen en te bevelen, dat de vier groote feesten zouden gevierd worden. De dienaren, die in hun ambt waren gebleven, waren zeer onderworpen; den 2den December verklaarden zij het avondmaal van Jezus Christus te zullen vieren naar de ordonnantie, welke het den heeren believen zal te maken.

Den 10den September 1541 was Calvijn weer in Genève teruggekeerd en alreede den 13den verscheen hij voor den raad en vroeg hij, dat er ordonnantiën ontworpen mochten worden om orde op de Kerk te stellen. Denzelfden dag benoemde de raad, gehoor gevende aan den wensch van Calvijn, eene commissie van zes leden met opdracht, in overleg met de dienaren kerkelijke ordonnanties te ontwerpen.

Dit ontwerp werd den 26sten September den raad aangeboden, in verscheidene zittingen besproken en na verschillende wijzigingen definitief aangenomen den 9den November door den raad der 200 en den 20sten door den algemeenen raad. Ten gevolge dezer beslissing werd het consistoire onmiddellijk geïnstalleerd en sinds den 20sten December zien wij, hoe het burgers voor zich citeert.

Dit consistoire — zoo schrijft Calvijn later aan de dienaren van Zurich — is ingesteld om de zeden te regelen. Het heeft geene burgerlijke rechtspraak, maar alleen het recht om naar het Woord Gods te berispen; de strengste beslissing, welke het nemen kan, is de excommunicatie.

Calvijn zelf was volstrekt niet opgetogen over het succes, dat hij had behaald. Wij hebben nu, zoo schrijft hij den 14den Maart 1542 aan Myconius, eene soort van kerkelijke rechtbank en een vorm van

discipline, zooals de moeilijkheid der tijden vorderde. Doch meen niet, dat wij dit zonder de grootste inspanning verkregen hebben.

Van dit oogenblik is Calvijn, dank zij het overwicht, hetwelk hij niet ophield op dit nieuwe lichaam even zoo goed als op zijne collega's uit te oefenen, het onbetwiste hoofd van de Kerk gebleven tot zijne laatste ure. En hoewel de leden van het consistoire, die geen ambt in de Kerk bekleedden, de meerderheid vormden, zien wij toch niet, dat zij den hervormer zoeken te dwarsboomen.

Doch dit overwicht in het consistoire, welks rechten zeer beperkt waren, bracht geenszins het overwicht in de republiek mede. Men vergist zich zeer, zoo men meent, dat Calvijn sinds zijn terugkeer almachtig in Genève is geworden of dat de Staat afstand deed van de zeer uitgebreide rechten, welke hij zich toegeëigend had bij het verval der oude Kerk. Het is gemakkelijk te bewijzen, dat ondanks de buitengewone zedelijke autoriteit, welke de Kerk aan haren uitnemenden leidsman te danken had, de staat der zaken, in 1536 ontstaan, waardoor de Kerk duidelijk onder den Staat stond, niet merkbaar gewijzigd was.

In Maart 1543 wordt de hoofdvraag, nl. het recht om het avondmaal te weigeren, wat de dienaren bij den voortduur voor het consistoire eischten, besproken en beslist ten gunste van de wereldlijke macht. In den raad der 60 werd er over gehandeld of het consistoire recht zou hebben om aan hen, die niet geschikt zijn, te verbieden het avondmaal van onzen Heere te gebruiken, er werd besloten, dat het consistoire noch rechtspraak heeft noch macht om het avondmaal te verbieden, dat het alleen macht heeft om te vermanen en daarna mededeeling te doen aan den raad.

De zaak van het avondmaal bleef altijd de neteligste kwestie tusschen de Kerk en den Staat. Calvijn verloor dit punt nooit uit het oog, hierop richtte hij reeds gedurende meer dan tien jaren zijne batterijen. De burgers, aan wie het consistoire beweerde den toegang tot de sacramenten te moeten verbieden, zochten hunne toevlucht bij de magistraten tegen eene naar hunne meening tyrannieke handelwijze. En de raad, hoewel in beginsel met beslistheid zijn recht handhavende om in deze zaak ter laatste instantie te beslissen, wilde ook de dienaren niet tot het uiterste drijven en nam zeer dikwijls de plaats van vriendschappelijk bemiddelaar in. Doch deze voortdurende vermaningen en dit verzoenend optreden konden niet voor altijd de beslissing verschuiven in deze steeds hangende beginselkwestie.

In 1553 kwam het tot eene botsing.

Den 1sten September, terwijl het proces van Servet nog in gang was, deed Philibert Berthelier, aan wien de dienaren het avondmaal geweigerd hadden, hoewel hij eene voldoende autorisatie van den raad had, zijn beklag bij den raad. Nadat de raad Calvijn gehoord had, gelastte hij opnieuw, dat Berthelier kon communiceeren. Doch Calvijn stelde hier een onverwrikbaar „non possumus" tegenover. Hij zou liever sterven — zoo leest men in het register van den 2den September — dan zoo iets tegen zijn geweten te verdragen. En den volgenden dag — dit was een Zondag van het avondmaal — donderde hij op den kansel tegen de ordonnantie van den raad. Den 7den kwamen de dienaren, zoowel van de stad als van de dorpen, bijeen en verklaarden liever te sterven en ballingschap of andere kwelling te verdragen dan dit te dulden.

Van zijne zijde hield de raad koppig zijn punt vast en den 15den September handhaafde hij zijn recht om het avondmaal te doen geven aan wie hem dit verzochten. Deze beslissing verbitterde Calvijn, zoodat hij zijne dreigende demissie aan Bullinger liet doorschemeren. Gij ziet, dat ik gedwongen zal zijn mijn post te verlaten, liever dan het gezag van het consistoire met voeten te doen treden en het avondmaal des Heeren te bieden aan openbare boosdoeners, die er zich op verheffen, dat zij zich om de herders niet bekreunen.

Te midden van dit debat werd de brandstapel van Servet ontstoken; doch dezelfde raad, die Calvijn den theoloog volgde, ging voort het hoofd te bieden aan Calvijn, den wetgever der Kerk.

Toen Berthelier den 3den November zijn verzoek herhaalde om tot het avondmaal te worden toegelaten, besloot de kleine raad den 7den, en deed hiervan aan de dienaren mededeeling, dat degenen, die door den raad bestraft of berispt zijn, er van vrijgesteld zijn om zich weer bij het consistoire te vervoegen, want de raad wil de *laatste* cognitie hebben; en bovendien dat, zoo in den raad beslist zou zijn het avondmaal aan iemand uit te reiken, dit geschieden moest zonder weer bij het consistoire te komen. Toen het consistoire en de dienaren tegen deze resolutie opkwamen, is den volgenden dag, den 8sten, de raad der 200 bijeengeroepen om deze zaak ten einde te beslissen en heeft deze zich gevoegd bij het advies van den kleinen raad. Daarop verklaarden de dienaren, dat zij tot geenen prijs zoodanige beslissing aanvaardden. Om eene volkomen breuk te voorkomen en tijd te winnen, besloot de raad nu, dat de eerste beslissing executoir zou blijven, totdat de zwitsersche Kerken hunne adviezen dienaangaande zouden gegeven hebben. Den 26sten November, nog geene maand na de terechtstelling van Servet, schreef Calvijn aan de dienaren van Zurich:

Zoo gaat ons leven reeds twee jaren voorbij, alsof wij midden onder verklaarde vijanden van het Evangelie woonden.

Overigens was de raad, die zich zoo naijverig betoond had op zijn recht, wel wat beschroomd voor de toepassing. Want nauwelijks had hij zijn recht uitgesproken of hij vond het geraden bij het naderen van het avondmaal van Kerstmis te verklaren dat z. i. Berthelier niet geschikt was het avondmaal te ontvangen.

Zoo verklaarde de Staat zich een bevoegd rechter over de godsdienstige geschiktheid zijner onderdanen. En de Staat kon zoodanige stelling niet bij den voortduur toepassen zonder de kerkelijke instelling, welke hij gesticht had, in gevaar te brengen.

Het duurde niet lang of de kwestie van het avondmaal dook weer op. Wel had men het advies der zwitsersche Kerken ontvangen, doch dat scheen geen helder licht over de zaak te verspreiden. Den 6den September 1554 kwamen Philibert Berthelier en de afgevaardigden van het consistoire weer voor den raad; de eerste vroeg om tot het avondmaal te worden toegelaten, dezen kantten zich tegen dit verzoek. Het consistoire, zeide Berthelier, trachtte de superioriteit aan zich te trekken om, naar het hem goed dacht, nu dezen dan dien van het avondmaal te berooven; de raad mocht wel zorg dragen om niet prijs te geven wat aan den magistraat had toebehoord en nog behoorde en om ook het zwaard, dat hem toekwam, niet los te laten. De heeren van het consistoire, aldus repliceerden de dienaren, hebben zoo zacht mogelijk geprocedeerd zonder iets aan de overheid te kort te doen; zij begeerden geenszins jurisdictie, zwaard of doodstraf aan zich te halen; deze zaken behoorden tot hunnen kring, zij begeerden alleen de eere Gods te handhaven.

De raad wist niet hoe te handelen, nam geene beslissing en benoemde den 25sten October eene commissie van acht leden met opdracht om in overleg met de syndics een praeadvies over deze zaak te geven.

Tegenover deze besliste oppositie van sommige leden van den raad en de besluiteloosheid van het grootste aantal was de verontwaardiging van Calvijn ten toppunt geklommen. Indien gij, aldus schreef hij den 15den October, het tiende gedeelte kendet der kwellingen, aan welke ik bloot sta, gij zoudt zuchten onder de ellenden, tegen dewelke ik geharnast ben. Van alle zijden blaffen de honden mij aan. Men scheldt mij zelfs voor een ketter. Alle lasteringen, welke men kan uitdenken, hoopt men tegen mij op. In één woord, de goddeloozen en de afgunstigen onder de onzen vallen mij met meerdere felheid aan dan verklaarde vijanden in den schoot van het pausdom. Indien de Kerk overal beroerd wordt, aldus schreef hij omtrent denzelfden

tijd aan Bullinger, hier in Genève wordt zij geslingerd als de ark van Noach tijdens den zondvloed.

De commissie, aan wie was opgedragen om rapport uit te brengen in de kwestie van het avondmaal, maakte geen haast om haar mandaat te vervullen, hetgeen niet behoeft te verwonderen, zoo men in het oog houdt, dat zij uit een gelijk getal van beide partijen was samengesteld. Op den laatsten dag van het jaar joeg Calvijn den raad wederom op en drong hij op eene beslissing aan. Eindelijk werden achtereenvolgens de raad, de 60 en de 200 over de zaak gehoord en den 25sten Januari 1555 nam men eene resolutie aan, welke, hoewel zij de toestemming van Calvijn verkregen had, toch de zaak twijfelachtig liet en geen einde aan den twist zou hebben gemaakt, zoo geene ernstige en onverwachte omstandigheden den toestand geheel veranderd hadden.

Te midden van deze onophoudelijke schermutselingen spoedde zich tot ontknooping de hardnekkige worsteling, welke de stad verwoestte, en welke worsteling door persoonlijken naijver en zucht naar invloed gevoed werd. Anders had men nog lang kunnen wachten, voordat de bevoegdheid van het consistoire en van den raad betreffende het avondmaal nauwkeurig zou zijn vastgesteld.

Want de kwestie van de nieuwe burgers was nog dringender; bij honderden klopten de fransche uitgewekenen aan de poorten der stad en verbeidden met ongeduld het oogenblik, dat zij in hun nieuw verblijf politieke rechten zouden kunnen uitoefenen. De partij, door Ami Perrin aangevoerd, beefde, waar zij deze nieuwe recruten zag naderen, die aan Calvijn den gewenschten steun brachten.

Onder deze omstandigheden wantrouwde en bedreigde men elkander; eindelijk raakte men handgemeen in den nacht van den 16den Mei, en den volgenden dag was de partij van Perrin verpletterd, zonder mogelijkheid van herstel. In dien tijd van onverzoenlijken hartstocht was voor iedere partij de dag der nederlaag de dag der conscriptie.

Van dien dag af bleef het overtreden der kerkelijke ordonnantiën zelden ongestraft. De republiek kwam in een toestand van innerlijke rust, welke merkbaar verschilde van de koortsachtige woeling van voorheen.

Eindelijk had het standpunt, dat Calvijn in de kwestie van het avondmaal handhaafde, onherroepelijk gezegevierd en sinds 1555 vinden wij het consistoire in het onbetwiste bezit van het recht om den toegang tot de sacramenten te verleenen of te weigeren.

Calvijn, voldaan over het voordeel, dat hij had behaald, bezat de wijsheid om niet te ver te drijven. Ongeveer een jaar later, Mei 1558,

had Antoine de Lautrey, doctor in het recht, openlijk gezegd, dat er nog zeer vele gebrekkige zaken in de Kerk van Genève waren, en dat in het bijzonder de excommunicaties publiek in de Kerk moesten worden uitgesproken. Calvijn nam soortgelijke opmerking zeer kwalijk; liet hem, die ze zich veroorloofd had, voor het consistoire komen en verklaarde, dat de orde van de Kerk nog wel niet was zooals zij moest wezen, maar dat men moeite genoeg had gehad om de zaak op dezen voet te vestigen en dat zoodanige klacht niet uit ijver, maar uit vijandschap voortkwam. Lautrey zou er met deze boodschap niet zijn afgekomen, zoo hij zich niet had gehaast om te betuigen, dat hij geen ergernis had willen geven en dat hij instemde met het gevoelen van Calvijn.

Dit feit, waarbij andere van gelijken aard zouden kunnen worden gevoegd, toont dat de hervormer niet zoo absoluut en barsch was als men over het algemeen beweert; hij verstond zeer wel toe te passen, wat hij in een zijner brieven betuigt: ik verdraag wat ik niet mag wegnemen (tolero quod tollere non licet).

Voortdurend arbeidde Calvijn om de Kerk vrij te maken. Zoo vragen op den 30sten Januari 1560 Calvijn en Viret audientie bij den raad. Zij hebben, zeggen zij, verschillende voorstellen te doen, opdat de kerkelijke politie voortaan meer gescheiden zij van de tijdelijke rechtspraak evenals in den tijd van de oude Kerk. Op het verzoek om toelichting formuleert Calvijn de volgende vragen: dat de keuze van de leden van het consistoire niet meer beperkt zij tot de burgers alleen, maar dat men ieder kunne kiezen, die daartoe geschikt zij; dat de raad zich met de dienaren moge verstaan om de lijst der leeken te presenteeren, die telken jare geschikt zijn om het consistoire samen te stellen; dat zij, die verbannen zijn, omdat zij het avondmaal niet ontvangen hebben, gedwongen worden openlijke herstelling te doen; en eindelijk, dat er penningen gemaakt worden voor de toegelatenen tot het avondmaal. De raad nam deze zaken in overweging en stelde twee dagen later voor, dat de syndic, die afgevaardigd wordt om deel uit te maken van het consistoire, geen recht meer heeft bij deze zittingen den stok, het teeken van zijne macht, te dragen; dat ook zij, die geene burgers zijn, in het consistoire kunnen worden benoemd; dat de dienaren geraadpleegd moeten worden voor de aanwijzing van de leeken, die leden van het consistoire zijn; dat de verbannene geexcommuniceerden bij hun terugkeer boete moeten doen; doch de raad wil niet toestemmen penningen te maken voor het avondmaal. Deze voorstellen werden achtereenvolgens door den gewonen raad en dien der 200 aangenomen.

Deze concessies waren van beteekenis, doch hoeveel tijd en hoe groote moeite was er noodig geweest om ze te verkrijgen!

Den 13^{den} November 1561 werden in den algemeenen raad alle kerkelijke edicten gelezen, zooals zij door Calvijn herzien en door den gewonen raad en dien der 200 goedgekeurd waren. De algemeene raad sanctionneerde ze en „opdat zij als een licht zijn, dat tot een voorbeeld kan dienen voor al de Kerken, die in de christelijke Hervorming betrokken zijn, zoo wordt vastgesteld, dat zij iedere drie jaren in den algemeenen raad gelezen en opnieuw bezworen moeten worden.”

Van dien tijd vormen de reglementen van de Kerk een geheel met de wetten van den Staat. Deze merkwaardige beslissing, welke aan de geheele organisatie der Kerk eene plaats gaf in de constitutie van den Staat, kan beschouwd worden als de kroon op het werk van Calvijn. Toch hebben de mannen van Genève nimmer de onderwerping van den Staat aan de Kerk gekend.

Het schijnt, dat Calvijn sinds 1561 de nieuwe kerkelijke instellingen geoordeeld heeft voldoende bevestigd te zijn; want gedurende de drie laatste jaren zijns levens heeft hij zijn crediet bij de raden gebruikt om de organisatie van het college te bevestigen en bovenal om op te komen voor de Gereformeerden in Frankrijk.

Zoo heeft Calvijn gestreden, niet om als tijdens Gregorius VII de Kerk te doen heerschen over den Staat, maar om de Kerk vrij te maken van den Staat; te waken, dat zij souvereine werd in eigenen kring en haar geestelijk karakter niet zou inboeten en slavinne worden van den Staat, van dezen afhankelijk en aan hem onderworpen in de prediking, in de toelating tot de sacramenten en in hare inwendige organisatie. Hetgeen wij in de vorige bladzijden naar volgorde der jaren hebben aangewezen, toont genoegzaam, dat de magistraat van Genève nimmer de nederige dienstknecht van de geestelijkheid is geweest, maar dat de kerkelijke autoriteiten, met hoe grooten eerbied zij ook werden behandeld, zich toch nooit aan de voogdij van den Staat hebben kunnen onttrekken.

In plaats van zich Calvijn voor te stellen, de wet uitvaardigende in Genève evenals Jupiter op den Olympus door een wenk van zijn hoofd; in plaats van verrukt te worden over de wonderlijke macht der betoovering, welke plotseling een Staat, zoo naijverig op zijne onafhankelijkheid aan de voeten van een vreemdeling gebracht heeft, moet men liever bewonderen het onvergelijkelijk geduld, waarmede het hoofd der fransche hervorming alle dagen worstelt tegen de eigenaardigheden en gewoonten van eene ergdenkende en trotsche

bevolking; de bezwaren, welke hij niet dadelijk kan wegnemen, verandert; zich schikt naar de afwisselende eischen van den plaatselijken toestand; en onderwijl met zorge al de phasen volgt van de godsdienstige beweging in Europa; en eindelijk slaagt, niet alleen om de instellingen van zijne aangenomen stad te veranderen en in ieder opzicht een nieuw Genève te vormen, maar ook om een onweerstaanbaar zedelijk overwicht uit te oefenen.

B. **Zijn arbeid voor het onderwijs, 1556—1559.**

De worsteling om de Kerk vrij te maken van de heerschappij van den Staat, is eene worsteling geweest, waarbij wijsheid, geduld en zelfverloochening gevorderd werden, eene worsteling van jaren, door den Heere met zegen bekroond. Doch niet minder werden al deze eigenschappen gevorderd, van niet mindere waardij voor de stad en van niet geringeren invloed voor Europa en de volgende eeuwen is geweest de andere arbeid van Calvijn, waarop wij reeds met een enkel woord gewezen hebben nl. de organisatie van het onderwijs. Hierin heeft Calvijn zich getoond een strijder voor de anti-revolutionaire beginselen. Hij versmaadde geenszins rijkdom van kennis en fijnheid van vorm; de vruchten der Renaissance begeerde hij ook even zoo goed als de humanisten; maar de vreeze des Heeren moest bovenal het beginsel der wijsheid, het zout der kennis zijn voor het middelbaar en ook voor het hooger onderwijs. En laat ons bestek niet toe dit breedvoerig uit een te zetten, wij willen toch niet nalaten er iets van aan te stippen. Wij ontleenen de volgende bijzonderheden aan het werk van Amédée Roget, De geschiedenis van het volk van Genève van de Hervorming tot de Bestorming [1]).

Het zaad der hoogere inrichtingen van openbaar onderwijs, welke zoo krachtig hebben bijgedragen tot de beroemdheid der republiek van Genève, is alreede gelegd in de kerkelijke ordonnanties, welke Nov. 1541 door het volk van Genève zijn aangenomen onder leiding van Calvijn, die twee maanden vroeger in de stad was gekomen.

Daar men — zoo staat daarin vermeld — geen profijt kan trekken van de lessen der theologie, zoo men niet vooraf in de talen en humane wetenschappen onderwezen is, en het noodig is zaad te verwekken voor de toekomst, opdat wij de Kerk niet beroofd aan onze

---

[1]) Histoire du peuple de Genève depuis la Reforme jusqu'à l'Escalcade. Tome Cinquième, Chap. VIII. Genève 1879, blz. 225, 226, 227, 229, 231, 232, 234, 238, 239, 241, 242.

kinderen achterlaten, zoo moeten wij een college oprichten om de kinderen te onderwijzen, ten einde hen voor te bereiden zoowel voor het predikambt als voor het burgerlijk bestuur.

Calvijn verloor dit plan niet uit het oog; maar de zware strijd, welken hij gedurende jaren moest voeren, verhinderde hem langen tijd om het uit te voeren. Deze onmacht bedroefde hem. Claude Baduel te Nimes, met wien hij meermalen correspondeerde, schreef hem den 10den Juli 1551: Ik zie uit uwen brief, dat uw magistraat weinig haast maakt om in uwe stad een college op te richten voor de letterkundige studiën en dat deze nalatigheid u groot verdriet berokkent.

In 1556, het jaar na de nederlaag der partij van Perrin, kwam Calvijn op zijn lievelingsplan terug en den 17den Maart 1556 stelde hij aan den raad voor maatregelen te nemen om de school te vergrooten, welke de Staat te Rive onderhield, door gebruik te maken van den grond bij het oude hospitaal Bolomier.

Doch eerst twee jaren later namen de autoriteiten der republiek de eerste resoluties, bestemd tot verwezenlijking der plannen van den hervormer.

Er wordt besloten, aldus zegt het protocol van 17 Januari 1558, dat de heeren, die het toezicht hebben op de forten, en anderen de plaats bezoeken, welke hun het geschiktst zal schijnen om aldaar een college te stichten, opdat de noodige voorraad aangeschaft worde, en plan en teekening ontworpen, welke bezichtigd kunnen worden, voordat de beslissing genomen wordt.

Met het begin van April wordt het werk begonnen. De plaats, welke voor het nieuwe college gekozen is, zegt de secretaris Roset, is hoog en luchtig, vooral naar het oosten en het noorden, des te gezonder en prettiger voor de scholieren.

Wat de inrichting van het onderwijs aangaat, deze wordt aldus beschreven: Er zijn zeven classen noodig, twee om te lezen en te schrijven, de derde om met het declineeren te beginnen, in de vierde vangen zij aan met de latijnsche syntaxis en de elementen van de grieksche taal, in de vijfde gaan zij voort met de grieksche syntaxis en beginnen zij met de dialektiek, in de 6de en 7de vervolgen zij het voorgaande.

Doch hoe kon de republiek, welker budget toen niet hooger klom dan tot 200,000 fl., de kosten vinden? Men zocht verschillende vernuftige middelen. Den 9den September besloot de raad aan alle notarissen uitdrukkelijk te gelasten om, wanneer zij testamenten ontvingen, de testateurs dringend op te wekken om iets te vermaken voor de stichting van het college en om dit geld bijeen te doen en uit te

zetten. Deze aanbeveling was niet nutteloos. Want den 3den November toonde René Gaszin alreede eene lijst van overledenen, die voor de stichting van het college gegeven hadden: Sagneyran, doctor in de rechten, 50 kronen; Picard 20 pond; dominee Dupont 20 fl. En aan het einde van 1559 was het bedrag der legaten, door 12 testateurs nagelaten, alreede 1074 fl.

Den 5den Juni, zoo is in het register te lezen, stellen Calvijn en Viret voor om heden openlijk en plechtig de ordonnanties van het college bekend te maken.

In de zeven klassen van het college werden 70 lessen per week gegeven, hieronder waren de repetitie uren niet begrepen.

In de academie waren er 27 lessen per week, aldus verdeeld: 3 in de theologie, 8 in het hebreeuwsch, 7 gewijd aan de grieksche dichters, redenaars en moralisten, 5 aan de dialektiek en rhetoriek en 3 aan de physica en mathematische wetenschappen.

De bekendmaking der ordonnanties had den 5den Juni met zeer groote plechtigheid plaats in de kerk van St. Pierre. Ongeveer 600 scholieren verdrongen zich om de syndics en den raad, het gezelschap der dienaren en van de regenten.

162 studenten werden in 1559 ingeschreven om den cursus der academie te volgen. Op deze lijst zijn bijna alle streken van Europa vertegenwoordigd, vier vijfden der ingeschrevenen zijn Franschen van afkomst, slechts vier zijn van Genève geboortig.

Het jaar was nog niet geëindigd of er werd ook al onderwijs in de medicijnen gegeven. Blaise Hollier, doctor in de medicijnen — aldus is te lezen in het register van 26 September — heeft verlof gevraagd om publieke lezingen te mogen houden in de medicijnen en hem daartoe eene plaats aan te wijzen. Men besluit hem het lezen toe te staan zonder evenwel salaris uit te reiken.

De promoties hadden voor het eerst plaats den 1sten Mei 1560.

C. Zijn strijd op ieder terrein, 1536—1564.

Is Calvijn een strijder voor de anti-revolutionaire beginselen, waar hij jaren lang worstelt om de Kerk vrij te maken van de heerschappij van den Staat; is hij het evenzeer in zijnen onvermoeiden arbeid voor het onderwijs op middelbare en hoogere school, waar hij het Woord Gods ten regel stelt; Calvijn is op *ieder* terrein een strijder geweest voor de anti-revolutionaire beginselen. We moeten ons natuurlijk onthouden om in bijzonderheden den strijd te schetsen, dien Calvijn te Genève gevoerd heeft tegen het Libertinisme, dat alle tucht ver-

smaadde en eigen lusten verkoos in plaats van Gods heilige wet, doch kunnen niet nalaten met enkele woorden er op te wijzen. *De mensch met lichaam en ziel moet altijd en in alles onderworpen zijn aan Gods wet.* Dit beginsel leefde in Calvijns ziel, beoefende hij in zijn eigen leven, heeft hij met de onweerstandelijke kracht van zijn onbuigzamen wil met woord en daad bepleit en verdedigd te Genève. En bang is in dezen Calvijns worsteling geweest. In ieder mensch leeft het zondige beginsel om naar het vleesch te leven. Doch dit zondig beginsel vond voedsel in Genève. Eene stad van zuidelijk Europa, eene stad van handel en nijverheid, eene stad, gewend aan de weelde en verkwisting van vorst en bisschop. De meesten, doch in het bijzonder de rijken, begeerden zonder teugel naar de lusten van het vleesch te leven. Wie zal beseffen, wat Calvijn geleden heeft, voordat de stempel van zijn beginsel op het Genève der 16de eeuw gezet was. Zijn beginsel is beschreven in de ordonnanties, is uitgevoerd door de handelingen van het consistoire, is voorgehouden op den kansel. Geen ijdel en wellustig lied op de straat, geene danspartijen, brasserijen en drinkgelagen, geene weelderige kleeding, geene bruid met bloemen getooid in de kerk, geene wellusten en hoereeren. Gestreng werd er op gelet en de aandacht van den raad op allerhande buitensporigheden gevestigd [1]).

Ook op economisch terrein heeft Calvijn eene bijzondere plaats ingenomen in zijne eeuw. In het pittige en geleerde werk van Mr. D. P. D. Fabius „Voortvaren" getiteld, wijst deze hierop. Wij halen hieruit een gedeelte aan (blz. 185 en 186): „Ook is Calvijns blik op het bedrijf veel ruimer. Terwijl bij Luther evenals bij vele anderen de landbouw nog op den voorgrond staat, kent Calvijn gelijke waarde aan handel en nijverheid toe. Wiskemann stipt verder aan, hoe Calvijn er den nadruk op legt, dat de mensch zich slechts als rentmeester van zijn goed heeft te beschouwen, waarvan hij heeft mee te deelen aan wie zich in nood bevindt; met kracht alle verkwisting en onmatigheid bestrijdt, en de hooge beteekenis van den Staat ook voor het economisch leven in het licht stelt, die den eigendom beschermt, rust en veiligheid waarborgt, zoodat het verkeer ongestoord plaats heeft. De eigenaardigheid van Calvijn schuilt volgens Wiskemann vooral daarin, dat hij met zooveel kracht het gansche leven onder de klem van hooger beginsel brengt.

---

[1]) Zie mijn opstel „Het Calvinisme en de Hygiène" in het Tijdschrift voor Gereformeerde Theologie, 1896.

De toovermiddelen, waarmede Calvijn de Gereformeerden tot een nieuw leven voerde, waren deze, dat hij niet alleen op het geloof, maar ook op de werken waarde stelde; deze bestonden in de deugden van vlijt, trouw en gerechtigheid, liefde en menschelijkheid, matigheid en spaarzaamheid, gehoorzaamheid en stiptheid.

De kracht daarvan is schitterend te Genève uitgekomen. Maar niet alleen daar, en dies wellicht in verband met bijzondere omstandigheden. De beteekenis van het Calvinisme voor het sociale leven is gebleken overal waar het invloed verwierf.

Calvijn een baanbreker ook op economisch terrein, die een spoor trok, waarin vele anderen hem zijn gevolgd."

De anti-revolutionaire beginselen zijn geene beginselen eerst van deze eeuw; zij waren de beginselen van Calvijn, die ze beleed en zijn gansche leven voor hunne ontwikkeling en toepassing gestreden heeft. In zijn „Het Calvinisme, oorsprong en waarborg onzer constitutioneele vrijheden" in 1874 verschenen, eene nederlandsche gedachte, welke nu 25 jaren nog groote waarde heeft, haalt Dr. Kuyper de woorden van Groen van Prinsterer aan: „In de Calvinistische Reformatie naar de H. Schrift ligt oorsprong en waarborg der zegeningen, waarvan 1789 de bedriegelijke belofte en de jammerlijke carricatuur gaf." [1])

---

[1]) Zie aldaar blz. 9.

IV.

Slotwoord.

Uit het voorgaande, hetwelk slechts eene beknopte en onvolledige beschrijving is van den uitnemenden arbeid van Calvijn, blijkt zijne groote beteekenis als de anti-revolutionair der 16de eeuw. Veelzijdig is zijn arbeid geweest. Zijns was het streven om Gods Woord in eere en tot heerschappij te brengen op ieder levensterrein. Hij brak niet slechts af, hij bouwde ook op. Hij was een worstelaar, niet forsch in den aanloop en krachteloos aan het einde, maar schroomvallig in den beginne, taai en onverzettelijk bij den voortduur, volhardende tot den einde. Hij was een graver in den grond, die de fundamenten legde, langzaam en nauwkeurig; beseffende dat een geringe misslag, eene kleine afwijking in de grondslagen, voor de toekomst het geheele gebouw in gevaar brengt. Een strijder was hij, niet op een enkel punt, neen over de geheele linie. Een strijder tegen den paus en de dwalingen der roomsche Kerk maar ook tegen het heidendom, het Humanisme, de revolutie der 16de eeuw, dat Gods Woord stelde naast, neen lager dan de litteratuur van het oude Griekenland en Rome, dat kunst hooger stelde dan religie, dat scepticisme voor wetenschap hield en twijfel als vroomheid stempelde, dat de Kerk verlaagde en haar als dienstmaagd wilde gebruiken, dat de wet Gods als grondslag der zedelijkheid ter zijde zette en eigen wetten begeerde. Een strijder was hij tegen Romanisme en Libertinisme met de pen, met het woord, met de daad. Hij heeft beleden met helderheid en kracht, al was zijn lichaam zwak en gunde hij het weinig voedsel en rust; beleden in het kleine Genève, maar ook ver daar buiten in geheel Europa, dat de belijdenis van den almachtigen God, van den Koning der koningen, gelden moet in het staatsbestuur, in de regeering der Kerk, op het terrein van het onderwijs, in handel en verkeer, in het huisgezin, voor lichaam en ziel.

Dit is de veelzijdige groote beteekenis van Calvijn. Dit is ook de reden, dat niet een ieder hem looft, die maar niet roomsch is. Alleen wie zijne beginselen erkent, legt de hand op hem en zegt: hij is van ons! Calvijn was de worstelaar der beginselen, de held Gods. Rome was machteloos een dam op te werpen tegen het nieuwe heidendom, dat met het Humanisme Europa binnendrong. Tegenover dat heidendom, dat in zijnen schoot de Revolutie der 19de eeuw droeg; dat in de Libertijnen te Genève de vaderen huisvestte van de mannen der Revolutie, van Rousseau den geborene in Genève, een der vaderen der Revolutie; heeft Calvijn gestreden, heeft Calvijn gearbeid door gebed en schrift, door woord en voorbeeld en bovenal door de hoogeschool, opdat voor ons zoude zijn het *Calvinisme*, dat niet als Rome de vrijheid beperkt, dat niet als de Revolutie onder de valsche leuze van vrijheid de ware vrijheid doodt; maar dat in waarheid oorsprong en waarborg is onzer constitutioneele vrijheden, de rijkste ontplooiing der waarheid Gods, de uitnemendste behoeder van zedelijk leven en burgerdeugd.

Daarom is het voor ons, kinderen der 19de eeuw, van belang Calvijn, zijn leven en zijnen arbeid te kennen. Niet uit zelfverheffing vloeit de bewering voort, dat de 19de eeuw, onze eeuw, van bijzonder belang is. Om de vele uitvindingen en de groote verandering, welke de uitvinding van stoom en electriciteit op ieder gebied teweeg gebracht heeft door spoorwezen, machinerie, telegraphie, verlichting en op het gebied der krijgskunst. Vooral is onze eeuw gewichtig door de beweging der geesten, door den strijd der beginselen. In de eerste eeuw is op het heidendom het Christendom gevolgd, in de 16de eeuw heeft God de Reformatie verwekt; en zien wij niet, hoe in deze eeuw bij vernieuwing de beteekenis van het Christendom en van de Reformatie worden erkend, nadat heidendom en Humanisme in de Revolutie hunne rijpe en verderfelijke vrucht aan Europa geschonken hebben?

De Revolutie, welke in het eind der vorige eeuw in Frankrijk haar hoogtij gevierd heeft, is *de* vijand van den mensch. Rousseau, de pelagiaansche wijsgeer, het kind van Genève, bastaard der Hervorming, echt kind der Libertijnen, die Calvijn bestreden heeft, en Voltaire, de luchthartige spotter, waren hare hoogepriesters. De Revolutie tast God aan in Zijn wezen, loochent Zijn bestaan of, zoo zij Hem vergunt te bestaan, verbant zij Hem van de aarde en ontzegt zij Hem alle macht hier beneden. Zijn Woord berooft zij van gezag en autoriteit; niet Zijn verstand, maar 's menschen rede is de bron der kennis; niet Zijn besluit, maar 's menschen wil de oorsprong van het gezag; niet Zijne wet, maar menschelijke bepaling het richtsnoer

voor het leven; de gratie Gods is haar bespottelijk voor het koningschap, want dit is niet meer dan ornament en vliegwiel voor den Staat. De grondslagen van den godsdienst, van het recht, van het maatschappelijk en van het zedelijk leven worden aangerand.

De Revolutie met hare kinderen Liberalisme en Socialisme, welke in één bed zijn geteeld en alleen in vorm en ontwikkeling wat verschillen, is de herleving van het oude heidendom, de volle ontluiking van het booze zaad, dat in de Renaissance besloten lag; zij is de vijand, welken Calvijn taai en onverzettelijk gedurende eene reeks van jaren in Genève bestreden heeft. God heersche in den hemel en op aarde; overal, altijd en in alles buige de mensch voor Hem, hoore het schepsel naar Hem, gehoorzame het aan Zijnen wil: was de wapenkreet van Calvijn. De mensch heer overal, altijd en in alles: in Staat en Kerk, in school en katheder, in winkel en fabriek, in huiskamer en sponde: is de leuze der Revolutie, al weet deze soms deftig en schijnbaar vroom hare valsche leuze te verbergen achter schijnheilige vertooningen; want zoowel het Liberalisme, de zwartgerokte en witgedaste Revolutie, als het Socialisme, de Revolutie in haren werkmanskiel, zijn beiden uit één.

En wat moet nu ons parool zijn, zoo wij den levenden God belijden? Velen meenen, dat wij geen ander wachtwoord mogen hebben dan „Tegen Rome"; dat anti-paapsch te wezen onze eerste, voornaamste, ja eenige roeping is. En dan woont men in één genootschap, erkennende als broeders en zusters de verwerpers van God, van Zijn Woord en van Zijnen Christus. Dan spant men samen op politiek gebied met liberalen en socialisten en vertrouwt hunne vroomheid in de dagen van den stembusstrijd, alleen maar om een roomsche of een calvinist te keeren. Onrechtvaardig bestrijden van Rome schijnt de hoogste wijsheid te zijn. Zonen der Hervorming schijnt naar veler meening eensluidend te wezen met anti-roomsch, liberaal, socialist.

Rome is een vijand van ons Gereformeerden en wij Gereformeerden zijn vijanden van Rome; op het stuk der Confessie is verzoening tusschen Rome en ons onmogelijk. Doch de Revolutie is ook aan Rome vijandig en thans is ook Rome aan de Revolutie vijandig. „De Revolutie, in verband tot de wereldhistorie, is in omgekeerden zin, wat de Hervorming voor de Christenheid geweest is. Gelijk deze Europa uit het bijgeloof gered heeft, zoo heeft de Omwenteling de beschaafde wereld in den afgrond van het ongeloof geworpen. Gelijk de Reformatie, strekt de Revolutie zich over elk gebied van praktijk en wetenschap uit. Toen was onderwerping aan God, thans is opstand tegen God het beginsel. Daarom is er ook thans in de Kerk, in den Staat,

in de wetenschap, één algemeene, één heilige strijd; over de ééne groote vraag omtrent onvoorwaardelijke onderwerping aan de wet Gods." [1]) „Moge al slechts door de Kerkhervorming der 16de eeuw het uitbreken van de Revolutie reeds toen zijn voorkomen, en Frankrijk zich door de herroeping van het edict van Nantes en de uitdrijving van de Hugenoten als het ware der Revolutie hebben in de armen geworpen, — toch behoeft dit niet te beletten, de christelijke waarheid ook in Roomschen te erkennen en te waardeeren." [2])

Het tegenwoordige Rome is niet als het Rome der 16de eeuw een voedsterheer van het Humanisme, groot is het verschil tusschen Leo X en Leo XIII. Rome heeft onze vaderen vervolgd en gemarteld, wij willen het niet loochenen. Maar wie, die God vreesde, was in de 18de eeuw vrij voor den valbijl der Revolutie? Wie hebben de Afgescheidenen gekrenkt, bespot, beboet, veroordeeld, geslagen, gevangen; wie Gode psalmen zongen als rebellen met sabel en geweerkolf mishandeld? [3]) Wie hebben in Nederland de christenen op het gebied van onderwijs en wetenschap miskend en onderdrukt? Wie hebben de Kerk van Christus willen maken tot eene slavinne van den Staat? Wie hebben wijlen Groen van Prinsterer, den edelen belijder, den eenzamen strijder, den eersten schrijver onzer historie, den lijdenden leider onzer anti-revolutionaire partij, [4]) gesmaad en achteruit gezet; wie hebben wijlen den kloeken, getrouwen en godzaligen minister

---

[1]) Mr. D. P. D. Fabius, „Voortvaren" blz. 66 en 67.

[2]) Mr. D. P. D. Fabius, „Voortvaren" blz. 126 en 127.

[3]) „Dat de toenmalige vervolging met onze beste tradities brak, en op het historieblad eene onuitwischbare vlek voor land en volk blijft, is thans de gemeene overtuiging van alle partijen.

Maar dit neemt het feit niet weg, dat toendertijd de Regeering van het land er last en bevel toe gaf; dat liberalen en conservatieven dit kwellen van „de fijnen" loofden; dat schier heel de pers deze vervolging toejuichte en bepleitte; dat de machthebbers in de Ned. Herv. Kerk er toe aanzetten; en dat zelfs een man als Thorbecke ze goedsprak.

Het was met moeite, dat deze vervolgden om der religie wille in het eens om der religiewille vrij gevochten Nederland een advocaat vonden, die voor hen pleiten wilde aan de balie. In hooger kringen trok men met den glimlach der zelfvoldoening den neus voor deze dweepers op. De burgerkring vermaakte zich met deze klopjacht op weerlooze vromen. Onze societeits- en slijterijbezoekers haalden hun hart op aan het lezen van zoo stuitende extravagantieën. De rechters veroordeelden driest en dapper. En de gejaagde en verjaagde belijders van wat eens de vaderen in hun worstelstrijd beleden, gingen in de gevangenis, zagen hunne bijeenkomsten met de sabel uiteen jagen, werden gekweld en getergd door inkwartiering van vloekende, plagende snorbaarden, en, arm als ze meest waren, uitgeput door hooge geldboeten." Zie „Onze stamgenooten in Amerika" III. *De Standaard* van 3 Maart 1899.

[4]) Zie het hoofdartikel van *De Standaard* van 31 October 1898.

Keuchenius uitgestooten? De roomschen? Neen, de mannen der Revolutie. Wij vergeten de jongste geschiedenis niet!

Anti-paapsch, ook wij moeten het zijn en schamen ons niet dit te wezen. Anti-paapsch in onze belijdenis en in de regeering onzer Kerk, opdat Christus alleen heerschappij voere en geene menschelijke reglementen de plaats innemen van den roomschen paus. Doch wij willen niet anti-paapsch zijn in dien zin, dat wij geenen hoogeren schat zouden hebben dan eene negatie, verblind door hartstocht en begoocheld door liberale voorspiegelingen, maar nuchter, met kennis der historie. En dan gaan wij liever met een roomsche naar de stembus dan met een moderne aan het avondmaal.

Zonen der Hervorming willen wij wezen, niet negatief maar positief zooals Calvijn. Anti-paapsch, maar niet minder anti-revolutionair. Laten wij strijders zijn op het gansche terrein van het leven; worstelen met geduld en volharding om vrijheid voor de Kerk, om vrijheid voor de school, om vrijheid voor de wetenschap, om vrijheid voor het huisgezin, om vrijheid voor het leven. Rome ontstal een gedeelte der vrijheid, de Revolutie ontneemt ons *de* vrijheid; want onder de valsche leuze der vrijheid trekt zij ons van onder de koninklijke wet Gods om ons prijs te geven aan de willekeur van de tyrannieke wetten der menschen; in den naam der vrijheid moordt zij de vrijheid.

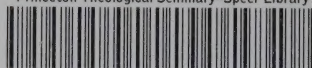
Leert Calvijn, den anti-revolutionair der 16[de] eeuw, kennen, waardeeren en volgen in zijnen strijd. Hij is in het worstelperk ons een *voorganger* geweest, hij blijft ons een *voorbeeld*, een strijder voor de eere Gods en de vrijheid van den mensch!

Gaylord
PAMPHLET BINDER
Syracuse, N. Y.
Stockton, Calif.

DATE DUE

JUN 3 0 2007			

HIGHSMITH #45115

BW2017 .P96
Calvijn, een strijder voor de
Princeton Theological Seminary–Speer Library
1 1012 00071 0469